

<http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2016.29>

Bair Irincheev, *Wojna zimowa. Białe piekło Sowietów*, tłum. Krzysztof Kurek (Sekrety Historii), Wydawnictwo RM, Warszawa 2015, ss. 272, ISBN 978-83-7773-297-7.

Zagadnienie konfliktu zbrojnego prowadzonego między Finlandią a Związkiem Radzieckim w latach 1939–1940, określanego w literaturze jako wojna zimowa, doczekało się szeregu opracowań w językach fińskim, rosyjskim i angielskim. Temat ten jest również obecny w literaturze polskiej chociażby za sprawą publikacji Tadeusza Koneckiego czy Bernarda Piotrowskiego. W roku 2015 na polskim rynku wydawniczym pojawiła się kolejna książka poświęcona temu zagadnieniu: *Wojna zimowa. Białe piekło Sowietów* autorstwa Baira Irincheeva¹. Ten rosyjski pisarz z Petersburga jest miłośnikiem wojny zimowej oraz twórcą strony internetowej i pracy poświęconej umocnieniom fińskim, tzw. linii Mannerheima².

Celem recenzowanej publikacji było skorygowanie informacji na temat konfliktu radziecko-fińskiego, pełnego mitów i nieprawdziwych opinii. Autor chciał również wyjaśnić przyczyny niepowodzeń działań Armii Czerwonej. Historycy fińscy badali to zagadnienie na podstawie dokumentów fińskich, ponieważ archiwa radzieckie nie były dostępne dla osób z zagranicy. Z kolei dla historyków radzieckich temat ten przez wiele lat nie był obszarem zainteresowań. Trzeba pamiętać, że bariera językowa również była skuteczną przeszkodą w poznaniu tego problemu.

Bair Irincheev oparł swoje rozważania na szerokiej bazie źródłowej. Wykorzystał materiały proveniencji radzieckiej i fińskiej, prezentując w ten sposób spojrzenia obu stron konfliktu. Wśród fińskich dokumentów archiwalnych, zgromadzonych w Archiwum Narodowym w Helsinkach (Arkistolaitos), znalazły się dzienniki wojenne jednostek fińskich biorących udział w walkach oraz pamiętniki uczestników wojny. Podobny charakter mają dokumenty przechowywane w Rosyjskim Państwowym Archiwum Wojskowo-Historycznym w Moskwie (Российский государственный военно-исторический архив)³. Są to więc dzienniki wojenne, raporty operacyjne i bojowe jednostek pancernych, artyleryjskich i strzeleckich. W swoich rozważaniach autor skupił się wyłącznie na działaniach lądowych, celowo pominął zagadnienie walk powietrznych i morskich, które mogą być przedmiotem odrębnej monografii.

Ramy chronologiczne recenzowanej pracy obejmują okres od 30 XI 1939 r., czyli od wybuchu konfliktu między ZSRR a Finlandią, do wejścia w życie zawieszenia broni – 13 III 1940 r. Jednak wyjaśniając charakter stosunków między państwami, autor cofnął się do roku 1809, kiedy Szwecja przegrała wojnę z Rosją i utraciła na

¹ Książka została po raz pierwszy opublikowana w Wielkiej Brytanii w 2011 roku, jej oryginalny tytuł to: *War of the White Death. Finland against the Soviet Union 1939–1940*.

² Bair IRINCHEEV, *The Mannerheim Line 1920–1938. Finish fortifications of the Winter War*, Oxford 2009; www.mannerheim-line.com.

³ W publikacji błędnie podano archiwum, z którego mają pochodzić te dokumenty. W rzeczywistości chodzi o Rosyjskie Państwowe Archiwum Wojskowe.

jej rzecz Finlandię. Pewien niedosyt budzi wyjaśnienie przyczyn wybuchu konfliktu radziecko-fińskiego w 1939 r., przede wszystkim dlatego, że badacz przedstawił to zagadnienie na niespełna dwóch stronach w rozdziale pierwszym. Poza tym niewielkim nawiązaniem do wydarzeń politycznych próżno szukać w pracy jakichkolwiek odniesień do ówczesnej sytuacji politycznej czy zabiegów dyplomatycznych. Autor nie uwzględnił również ustaleń pokoju moskiewskiego, chociaż zagadnienie to nie wykracza poza przyjęte przez niego ramy chronologiczne. Postanowił szczegółowo przedstawić przebieg działań wojennych na lądzie i konsekwentnie trzymał się obranej koncepcji pracy, odrzucając wszelkie kwestie polityczne.

Kierując się kryterium chronologicznym i geograficznym, praca została podzielona na sześć rozdziałów. W rozdziale pierwszym pt. *Przygotowania* autor dokonał porównania sił obu stron, podkreślając przewagę wojsk Armii Czerwonej, dysponującej m.in. teletankami wyposażonymi w broń chemiczną. Wydaje się, że zamieszczona na końcu pracy tabela zestawiająca skład wojsk radzieckich i fińskich w tym miejscu książki byłaby bardziej przydatna. Następnie autor podał przyczyny początkowych niepowodzeń Armii Czerwonej, wśród których wymienił brak dokładnych map fińskich umocnień i niewystarczające doświadczenie dowódców. Plany radzieckie zakładały zniszczenie wroga w wojnie przygranicznej i szybki przemarsz w głąb kraju, czego miały dokonać cztery armie obejmujące swym działaniem teren od Zatoki Fińskiej do Petsamo. O grudniowej porażce Armii Czerwonej zadecydowały październikowe i listopadowe intensywne ćwiczenia bojowe fińskich żołnierzy, dzięki którym świetnie znali każdy metr głównej linii obrony.

W rozdziale drugim pt. *Przesmyk Karelski, 1939* zostały opisane działania na głównej linii fińskiej obrony, czyli na linii Mannerheima. Autor podał kolejne przyczyny niepowodzeń Armii Czerwonej, tj. wielką determinację wszystkich Finów oraz opóźnienia radzieckich pojazdów opancerzonych i ciężarówek spowodowane gęstym zalesieniem tej części Karelii (fińskie drogi nie były w stanie pomieścić wszystkich pojazdów, które przekroczyły granicę). Bair Irincheev opisał nieudane przeprawy wojsk radzieckich przez rzeki Taipaleenjoki i Vuoksi, po których nastąpiło gorączkowe przrzucanie sił z jednej osi strategicznej na drugą. Armia Czerwona przygotowywała się do natarcia na główną linię obrony Finów na południe od Viipuri (ros. Wyborg), jednak próby rozpoznania fortyfikacji z lądu i z powietrza nie były łatwe. Finowie je świetnie zakamuflowali, jeszcze przed wojną wykonali szereg lotów mających na celu sprawdzenie widoczności swoich stanowisk obronnych. Niespodziewane porażki spowodowały gwałtowny spadek morale żołnierzy radzieckich. Autor na potwierdzenie tych słów przytoczył fragmenty listów wysyłanych przez żołnierzy, różnych rang, do swoich bliskich. Z korespondencji przebija brak wiary w możliwość szybkiego pokonania Finlandii. NKWD codziennie czytało po kilka tysięcy listów, sprawdzając nastroje panujące wśród żołnierzy. Przeprowadzało też pogadanki na temat konieczności utrzymania pozycji i skutków paniki. W tym rozdziale znalazł się także szczegółowy przebieg bitwy w rejonie wsi Lähde, gdzie radzieckie siły pancerne poniosły ogromną porażkę, oraz walk pod Summą. Badacz nie zgodził się z funkcjonującymi w literaturze opisami ataków piechoty radzieckiej. Z przeanalizowanych przez niego źródeł fińskich wynika, że pod Summą atakowały przede wszystkim radzieckie siły pancerne i artyleryjskie.

W rozdziale trzecim poświęconym działaniom na północ od jeziora Ładoga szczególnie interesujące są przytaczane przez autora meldunki i wspomnienia radzieckich oficerów okrążonych przez wojska fińskie w rejonie Lemetti. W tych pełnych dramatyzmu relacjach znajdują się informacje o braku pożywienia i amunicji, o niewystarczających i mało precyzyjnych zrzutach żywności dokonywanych przez lotnictwo radzieckie, ale też o okrucieństwie wojsk fińskich. Najwięcej miejsca B. Irincheev poświęcił klęsce Armii Czerwonej pod Tolvajärvi i jej panicznej ucieczce. Wśród przyczyn porażki czerwonoarmistów wymienił: niedocenywanie sił wroga, wyczerpanie żołnierzy, brak odpowiedniego wyszkolenia, przeprowadzenie manewrów oskrzydających zbyt małymi siłami.

Rozdział czwarty został poświęcony działaniom zbrojnym na północy Finlandii, gdzie wojska radzieckie otrzymały rozkaz zajęcia Półwyspu Rybackiego i Średniego, a potem rejonu Petsamo. W dalszych planach miały zapobiec lądowaniu jakichkolwiek sił na wybrzeżu murmańskim. Autor opisał przebieg bitwy pod Suomussalmi, zakończonej zwycięstwem Finów i chaotyczną ucieczką żołnierzy radzieckich. Polemizował też z przedstawianymi w literaturze fińskiej opiniami na temat wydostania się kombryga Aleksieja Winogradowa z okrążenia pod Suomussalmi. Nie do końca zgodził się również z opiniami, że bitwa pod Suomussalmi była największym zwycięstwem armii fińskiej w wojnie zimowej. Jego zdaniem straty Armii Czerwonej wcale nie były tak wysokie, co potwierdzają przedstawione przez autora liczby. Jak podkreślił, o ostatecznym rozstrzygnięciu konfliktu zadecydowały walki na południu na Przesmyku Karelskim, a nie na północy, gdzie Finowie odnosili spektakularne zwycięstwa.

W rozdziale piątym B. Irincheev wrócił do szczegółowego opisu działań wojennych na Przesmyku Karelskim, tym razem w 1940 r. Jak stwierdził, od końca grudnia 1939 r. w szeregach Armii Czerwonej trwała „prawdziwa rewolucja” polegająca na rotacji sił, intensywnych treningach bojowych, budowie schronów wyposażonych w piece. W rozdziale tym zostały przedstawione fińskie i radzieckie relacje dotyczące prób szturmowania fińskich bunkrów na linii Mannerheima. Autor przedstawił różnice w źródłach obu stron na temat zdobycia bunkra nr 2 – pierwszej tak dużej budowli zajętej przez Armię Czerwoną w wojnie zimowej. Opisał też rozpoczętą 11 lutego wielką ofensywę Armii Czerwonej, która doprowadziła do odwrotu Finów na ostatnią linię obrony na przesmyku.

Ostatni rozdział pt. *Finalny impas* został poświęcony działaniom zmierzającym do zajęcia Viipuri. Totalnym zaskoczeniem dla Finów było zaatakowanie miasta od strony zamrożonej Zatoki Wyborskiej. Słabo wyszkolone oddziały fińskie nie były w stanie zatrzymać naporu wroga. Rankiem 13 marca radzieckie ataki na wschód od Viipuri ustały. Szczególnie ciekawe są opisy ostatnich godzin wojny przed wejściem w życie zawieszenia broni, zapowiedzianego na 13 marca na godzinę 12 czasu moskiewskiego. Są to relacje zarówno strony fińskiej, jak i radzieckiej. Z przytoczonych fragmentów wynika, że mimo informacji o mającym nastąpić za kilka godzin zakończeniu wojny, w ostatniej godzinie walk zużyto dwa całodzienne przydziały amunicji. W niektórych miejscach zjadła wymiana ognia ustała dopiero w samo południe.

Książka B. Irincheeva jest szczegółową rekonstrukcją przebiegu działań wojennych w Finlandii w latach 1939–1940. Czasami autor wręcz godzina po godzinie re-

lacionuje walki na wszystkich frontach, analizując jednocześnie przyczyny niepowodzeń Armii Czerwonej. Suche fakty są jednak przeplatane wspomnieniami żołnierzy, co sprawia, że książkę czyta się z wielkim zaciekawieniem.

Zamieszczone w monografii wspomnienia bezpośrednich uczestników wydarzeń, czasami bardzo obszerne, są zdecydowanym walorem recenzowanej publikacji. Wśród wielu przytoczonych relacji znalazły się m.in. opisy akcji niszczenia bunkrów fińskich przez czołgi z miotaczami płomieni. Cytowany w innym miejscu fragment raportu fińskiego dowódcy daje doskonałą charakterystykę utworzonych w trakcie wojny radzieckich batalionów narciarskich. W relacji tej znalazły się informacje na temat ubioru narciarzy, uzbrojenia, a nawet sposobu jazdy na nartach. Autor chciał opisać przebieg konfliktu w sposób jak najbardziej obiektywny, dlatego często stosowanym przez niego zabiegiem jest ukazanie przebiegu tego samego wydarzenia według relacji żołnierzy fińskich i radzieckich. Wykorzystał w pracy wspomnienia nie tylko dowódców, lecz także żołnierzy szeregowych. Dogłębna analiza dostępnych źródeł pozwoliła autorowi polemizować z dotychczasowymi wynikami badań. Pracę wzbogacają liczne zdjęcia oraz mapy dołączone niemal do każdej opisywanej bitwy. Jednak wśród ogromnej liczby zdjęć zabrało jednego, do którego autor odnosi się w kontekście fotografii-symbolu walk na linii Mannerheima (s. 81). Mimo drobnych uchybień recenzowana książka bez wątpienia stanowi istotną pozycję w badaniach nad dziejami wojny zimowej.

Magda Gawinecka-Woźniak (Toruń)

